

ÇANAKKALE SAVAŞLARI SÜRECİNDE TÜRK BASINI

Ahmet ESENKAYA*

Giriş

Türk basın hayatı, 1 Kasım 1831'de devletin resmi yayın organı olan Takvim-i Vakayi ile başlar. Ardından yarı resmi Ceride-i Havadis (1840), Şinasi'nin Tercüman-ı Ahval'i (1860) ile Şinasi'nin Tasvir-i Efkar'ı (1862) birbirini takip eder. Bu gazetelerin peşinden Mecmua-i Fünun, Mecmua-i Askeriye v.b. gibi dergiler devreye girerler.¹

Yayın hayatı canlanınca, 1864'te devlet eliyle basın-yayın işlerinin düzene konması lüzumu ortaya çıkar. Gelişmeler Matbuat Nizamnameleri ile Matbuat Müdürlüğü gibi hukuki ve idari oluşumları doğurur. Yönetim ile basın arasındaki anlaşmazlıklar / zıtlasmalar, sansür adı verilen yasaklayıcı girişimlerle çok büyük oranda yönetimin lehine sonuçlanır.²

II. Meşrutiyet'le beraber her alanda olduğu gibi basın alanında da büyük gelişmeler yaşanır. Pek çok gazete ve dergi yayın hayatına katılır. Fakat bütün bu olumlu gelişmeler İttihat-Terakki yönetiminin devreye girmesiyle bir hayli frenlenir.³ Neticede I. Dünya Savaşı'na katılımıla beraber 1914- 1918 yıllarında basın tamamen İttihat- Terakki hükümetinin denetimi altına girer.⁴

Bütün bu gelişmelere rağmen yine de gazete ve mecmualar, halkın tek haber alma kaynağı olmuş; tirajlarında da büyük artışlar görülmüştür.

Seferberliğin ilanıyla başlayan süreçte Matbuat-ı Umumiyye Müdüriyeti tarafından ordu ve onun mensupları aleyhine makale yayımlayıp, nutuklar verip, beyanda bulunmanın, Hükümete haber verilmeden her türlü faaliyette bulunmanın ve ordudan izin alınmadan ilave yayınlamanın, askeri sansürden geçmeden askeri ve siyasi haberleri gazetelere vermenin yasak olduğu bildirilmiştir.⁵

Uygulanan sansürler sebebiyle – pek çok yasaklayıcı hükümlerle beraber⁶- ya gazetelerin basılması gecikmiş, ya da bazı sütunlar boş çıkmıştır.

* Öğr. Gör. , Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi

¹ Bkz. Hasan Duman, Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928), C.I-II, Ankara 2000.

² Alpay Kabacalı, Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü, İstanbul 1990, s.94.

³ Hasan Refik Ertuğ, Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi, İstanbul 1970, s.205.

⁴ Bkz. Enver Behnan Şapolyo, Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Ankara 1976.

⁵ 1914'ün Temmuz ve Ağustos ayları içerisinde basında bu emirler yayınlandığı gibi, matbuat ve basın-yayın tarihleri ile ilgili eserlerde de yer almaktadır. Kabacalı, a.g.e., s. 94

⁶ Takvim-i Vekayi', 12 Mart 1331, s. 1

Savaş döneminin ekonomik şartları, gazete ve mecmuaları sayfa sayısında azalmalara, ebadında küçülmelere zorlarken bazen de periyodik yayınlar yapamamaya itmiştir.

İşin daha vahim tarafı, İstanbul ile birlikte , Anadolu basınının⁷ da en az yarısı yukarıda sayılan olumsuzluklar yüzünden yayın hayatına ara vermek zorunda kalmıştır.

Basın, sansür ve hükümetten gelen yardımların etkisiyle tarafsızlıktan büyük oranda uzaklaşmıştır. Para ve kağıt sıkıntısı Almanya'nın yardımıyla giderilmeye çalışılırken, basın ilkelerinden de büyük ödünler verilmiştir.

I.DÜNYA SAVAŞI, SİYASİ VE ASKERİ GELİŞMELER

Basın 1914'te I. Dünya Savaşı başladığı zaman, bütün dikkatini buraya yöneltmiş ve daha yoğun çalışmaya başlamıştır. İlk etapta Avrupa'da başlayan savaşı duyururken, Avusturya'nın resmen Sırbistan'a harp ilan ettiğini ve bu gelişmenin umumi bir harbe yol açacağını endişesini duyurmuştur.⁸

Bu savaşla birlikte, bütün Balkanların ateşler içinde kalacağı, ülkenin kendisini bu kıvılcımlardan koruması gerektiği konusu işleniyor; bunu tamamlamak için sık sık Osmanlı devlet adamlarının tarafsız kalınacağına ilişkin beyannameleri yayınlanıyordu. Ayrıca tarafsızlık kararının Hükümet tarafından İstanbul'da mevcut yabancı sefirlerle duyurulduğu bildiriliyordu. Köşe yazıları savaşta Osmanlı devletinin tarafsız kalması gerektiğini vurguluyor ve bu tür yazılar devletin savaşa girişine kadar da devam ediyordu.

Ağustos ayının başından itibaren Almanya'nın zaferi ile ilgili bilgiler veriliyor ve abartılı yorumlar yapıyordu: "İngiliz Erkan-ı Harbiyesi kamilen Almanlara esir"⁹, "Almanların büyük muzafferiyetleri"¹⁰, "Almanlar en son ve en büyük meydan muharebesini kazandılar", "Almanlar bütün hatt-ı harpte galebe çaldılar"¹¹, "Paris'e 100 km kaldı ve İngilizler müzmehil"¹² gibi gazete manşetleri daha sonraki gelişmeler için zemin hazırlıyor nitelikte idi.

Hükümet; tarafsızlığını ilan edip, bunu basın aracılığıyla duyururken, Seferberlik ilan ettiği gün Almanya ile ittifak anlaşmasını imzalamıştı. Genel olarak olay basında yer almadı. Anlaşma Ekim ayının son haftalarına kadar Hükümetçe gizlenilmeye çalışıldı. Bazı köşe yazarları, yabancı basından iktibasla Hükümetin menfaati icabı Almanya ve Avusturya –Macaristan yanında yer alması gerektiğini vurgulamaya başlamışlardı.

⁷ İsa Kayacan, Basınının Anadolu Cephesi, Ankara 1977, s.13-14

⁸ Tasfir-i Efkar, 29 Temmuz 1330, s.3-4

⁹ Tercüman-ı Hakikat, 26 Ağustos 1914

¹⁰ a.g.g. 27 Ağustos 1914

¹¹ a.g.g. 28 Ağustos 1914

¹² a.g.g. 31 Ağustos 1914; Tasfir-i Efkar, 6 Eylül 1330, s.4

İttifak anlaşması sonrası Seferberliğin ilanı¹³ ile tüm ülkede İdare-i Örfiyye (sıkıyönetim) ilan edildi. Ulusal ve yerel basında bölge komutanlıklarının yayımladığı beyannamelerde, Osmanlı ordu ve personeli hakkında her ne suretle olursa olsun laf söylemek, aleyhte yayın yapmak, faaliyetleri hakkında bilgi vermek, mahalli yönetime danışmadan faaliyette bulunmak, halk arasında nifak yaratacak yayınlar yapmak, gazetelerce hükümet izni alınmadan ilave yayınlamak, "Seferberlik"le ilgili memurların yapacakları müracaatları güçleştirmek yasaklanıyordu. Ayrıca sıkıyönetim kurallarına aykırı davranışların rütbe ve memuriyetlerine bakılmaksızın Divan-ı Harp'te yargılanacakları duyuruluyordu.¹⁴

Bu dönemde pek çok tedbirler alınmasına rağmen ordu ile ilgili haberlerin dışarı sızması engellenemiyordu. Yetkililer savaş boyunca gizli kalması gereken bilgilerin dışarıya sızdırmanın ihanet olduğunu belirten, subay, er ve memurları hiçbir malumat vermemeleri konusunda uyarıcı tebliğleri basın aracılığıyla yayınlıyorlardı.

Seferberliğin ilanı ile Boğazlar kapatılıyordu. Yaşlı, genç, herkes göreve çağırılıyor; hayvanat ve arabası olanların bunları Vesait-i Nakliye Kanunu gereği 48 saat içinde belirlenen mahalli komisyonlara getirmeleri isteniyordu. Sıkça halkın birlik olmasını içeren makalelerin yanında, askerlere ve orduya yardım için Donanma ve Müdafaa-i Milliye Cemiyetlerinin faaliyetlerine ilişkin haberlerine de yer verilerek halk teşvik edilmeye çalışılıyordu.¹⁵

Seferberlik ilan edilirken "İrade"si alınmayan Padişah'ın, seferberliğin ilanı ve Boğazların kapatılması ile ilgili gerekçelerini içeren "İrade-i Seniyye"si yayınladı. Aynı gün Harbiye Nazırı Enver Paşa da bir "beyanname" ile Padişah'ın seferberlik çağrısına gösterilen ilgiden memnun kaldığını, bu gayretle ordunun Balkan Harbinin kara lekesini silmek için gerekirse büyük fedakarlıklarda bulunmak mecburiyetinde olduğunu, her zabıt ve neferin aldığı emirle kendine düşen görevi yapacağını bildiriyordu.¹⁶ Mahalli basında da valilerin aynı içerikli beyanları yayınlanıyordu.

Bu arada pek çok vilayette çıkması muhtemel olayları önceden önlemek için seferberlik dolayısıyla sokağa çıkma yasağının üç saat daha genişletildiği duyuruluyordu.¹⁷

Seferberlik tedbirleri alınmaya devam ederken savaş yayıldıkça basında da "tarafsızlıkla" ilgili köşe yazıları artıyordu. Bunun yanında, İtilaf Devletleri diplomatlarının da sıkça Bab-ı Ali'ye giderek Osmanlı Devletini kendi yanlarına

¹³ Tasfir-i Efkar, 31 Temmuz 1330, s.3

¹⁴ Köylü, 11 Teşrin-i Sani 1330.

¹⁵ Takvim-i Vekayi', 21 Nisan 1331, s. 1

¹⁶ İslam Mecmuası, 6 Teşrin-i Sani 1330, s. 437

¹⁷ Ahenk, 22 Teşrin-i Evvel 1330.

çekme gayreti sürüyordu. Ama basında Hükümetin bunlara "Hükümet-i Osmaniye, politikasını Devlet-i Osmaniye'nin menafi-i icabatına göre idare etmek azmi-kat'inde bulunmaktadır" cevabını verdiği haberleri yer alıyordu.

Hükümetler arası diplomatik görüşme haberlerinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den sipariş ettiği Sultan Osman, Reşadiye ve Fatih dretnotlarının verilmemesi de basında uzun süre işlenen konulardan biri olmuştur. Büyük bir sevinçle beklenen bu savaş gemilerinin iade edilmemesi üzerine İngiltere aleyhine ortaya konan eleştiriler uzunca bir süre gündemi meşgul etmiştir.¹⁸

Yukarıdaki gelişmeler devam ederken, bu defa Goeben ve Breslau adlı Alman savaş gemilerinin Akdeniz'deki faaliyetlerine ilişkin haberlerin ardından, bunların satın alındığına dair bilgiler gündeme geliyordu. Bütün bu olup bitenler hiçbir kaynaktan sızmadığı için basına da yeterince yansımada. Daha sonra bu gemilerin Boğazların yakınına geldiğine dair çelişkili haberlerin yanında bu iki geminin Osmanlı Devletince satın alındığı haberine de yer verildi.

Gemilerin satın alınması ile birlikte Almanya'nın Enver Paşa'nın da yardımıyla Osmanlı Devletini savaşa sokma planları uygulamaya konulmuştu. Artık Osmanlı Devleti hızlı adımlarla savaşa yaklaşıyordu.

Uzun süredir Hükümeti meşgul eden kapitülasyonların kaldırılması ile ilgili kanun, Hükümet ve Meclisçe onaylanmış; kaldırılma kararı ve bu konudaki "İrade-i Seniyye" yayınlanmıştı. Tüm basın günlerce kapitülasyonların kaldırılmasının ülkede sevinçle karşılandığını ve şenlikler yapıldığını duyuruyordu.¹⁹

Eylül ayı süresince gazetelerde Osmanlı Devleti'nin de savaşa girip girmemesi konusunda sıkça yazılar yazılıyor, yorumlar yapılmaya devam ediliyordu.

Osmanlı Donanması'nın 29 Ekim 1914'te Rus limanlarını top ateşine tutması üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bütün bu gelişmelere rağmen basında, Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin bozulmasına Rusya'nın sebep olduğu vurgulanıyordu. Hala Rus donanmasının Karadeniz'de manevra yapan Osmanlı donanmasını bir süreden beri rahatsız edip taarruz ettiği, donanmanın da bunun üzerine Rus donanması ile savaştığı haberi veriliyor ve Osmanlı donanması masum gösterilmeye çalışılıyordu.²⁰

Osmanlı Devleti'nin Almanya ve Avusturya-Macaristan yanında savaşa girdiği, Padişahın "İrade-i Seniyye" ve "Cihad-ı Ekber" ilanı ile tüm İslam alemine

¹⁸ Tercüman-ı Hakikat, 22 Şubat 1330

¹⁹ Cihan-ı İslam, 13 Teşrin-i Sani 1330, s. 7

²⁰ Donanma, 2 Teşrin-i Sani 1330

duyurulmuştu²¹. Padişah, “İrade”sinde devletler arasında çıkan savaştan Osmanlı devletinin mümkün olduğu kadar tarafsız kalmaya çalıştığını fakat Rus donanmasının bunu bozduğunu vurguluyordu.

Basında artık sık sık Padişahın, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu öven açıklamaları ve basının yönelttiği övgü dolu yazılar yer alıyordu. Köşe yazarları da politik davranarak, Osmanlı ile çıkarları ortak olduğu için Almanlar’a övgüler yağıdırıyor; Fransa, İngiltere ve Rusya’ya yönelik ağır eleştirel yazılar kaleme alıyordu.

Osmanlı Devleti savaşa girerken ilan edilen “Cihad-ı Ekber”, Şeyhülislam’ın bir “Fetva-i Şerife”si ile de desteklendi. Fetvada bütün Müslümanlara cihadın farz olduğu; genç, ihtiyar, piyade, süvari herkesin malı ve canı ile bu cihada katılmaları onaylanıyordu.²²

Savaşa girildikten sonra da halkı birliğe teşvik etmek için, Osmanlı Devleti’nin bu savaşa zorla mecbur edildiği konusu işleniyordu. Bütün Müslümanlar birliğe; Fransa, İngiltere ve Rusya’ya karşı savaşmak üzere topyekün hareket etmeye çağrılıyordu. Osmanlı Devletine karşı ilan edilen bu savaşın yalnız Osmanlıya değil, tüm müslümanlara karşı yapıldığı, bu yüzden de tüm müslüman ülkelerin desteği isteniyordu.²³ Benzeri makaleler savaşın sonuna kadar devam etti.

Bu arada gayri müslim ahalinin de Osmanlı Devleti’nin başarılı olması için ayinler düzenlediği, müslim ve gayrimüslim halkın aynı duygular içinde olduğu haberleri, toplumsal düzeni korumak için abartılı bir şekilde basına yansıtılıyordu. Osmanlı Devleti’nin savaşa girişinden, Boğazdaki bombardımanlara ve Çanakkale cephesinin açılışına kadar geçen sürelerde de gazeteler artık harplerin biçim değiştirdiğine ve savaşta ülke halklarına –kadın, genç, çocuk, yaşlı- daha çok iş düştüğüne ilişkin yazılar yayınlanıyordu.

Eylül ve Ekim aylarında Osmanlı Devleti’ne Doğu cephesinden sürdürülen saldırılar, askerlik çağrıları, İtilaf Devletlerinin birbirleri arasındaki ilişkiler, tarafsız devletlerin (Bulgaristan, Romanya, İtalya ve Yunanistan v.b.gibi) Osmanlı Devleti’ne karşı tutumları da özenle irdeleniyordu. Özellikle İtilaf Devletleri’nin, tarafsız devletleri kendi yanlarına çekmek için yaptıkları girişimleri içeren konulara yer veriliyor; tarafsız devletler uyarılıyorlar, savaşa katılmamaları için gerekçeler gösterilerek, bazen de Osmanlı Devleti ve Almanya tarafına geçmeleri isteniyordu.

²¹ 29 T.Evvel 1330 Haber tüm basında yer aldı; *Cihan-ı İslam*, 27 Teşrin-i Sani 1330, s. 4.

²² *Ceride-i Sofiye*, 11 Teşrin-i Sani 1330, s. 141.

²³ *Sebilürreşad*, 24 Teşrin-i Sani 1330, s. 7

Diğer taraftan İtilaf Devletleri arasında da anlaşmazlıkların olduğu vurgulanıyor, onların arasındaki ilişkiyi bozmaya çalışan yazılarda Rusya ve İngiltere’nin aralarında mevcut çıkar çatışmaları göz önüne seriliyordu.

Harp boyunca basın, Müdafaa-i Milliye ve Donanma Cemiyeti gibi cephelere büyük yardımları olan cemiyetlerin faaliyetlerinin tanıtımına katkıda bulunarak halkı, asker ve asker ailelerine yardım etmeye çağırıyordu.²⁴ (Bu çağrılar halkı savaş psikolojisine hazırlamada ve savaş süresince halkın birliğini sağlamada katkıları olduğu muhakkaktır).

Çanakkale Cephesi’nin Açılması ve Deniz Harekatı

Çanakkale Savaşına yol açan gelişmeler; Ağustos 1914’te Avrupa’da savaşın çıkmasının ardından, Osmanlı Devleti’nin Boğazları deniz trafiğine kapatmasıyla başlar. 4 Ağustos’ta yayınlanan resmi beyanla tarafsızlığı muhafaza için Boğazın kapatılmasının emredildiği ve gemilerin Boğaz’dan kılavuzlarla geçebilecekleri duyurulur.

Boğazları torpilleterek kapatan hükümetin bu kararı basında; “Çanakkale Boğazı, hasbe’l icab sed edilmiştir (Boğaz, öyle gerektiği için kapatılmıştır.)” şeklinde veriliyordu.²⁵ Boğaz’ın kapatılmasının sebebi köşe yazarlarınca bu uygulamayı haklı gösteren değişik yorumlarla aktarılmaya çalışılıyor, Boğazların kapatılmasında, İngiltere’nin suç payının büyük olduğu da vurgulanıyordu.

Osmanlı Devleti’nin bu kararına rağmen 10 Ağustos 1914’te Goben ve Breslau adlı Alman savaş gemilerinin Boğazdan içeri girmesi, İtilaf devletlerince tepkiye yol açıyordu. Bu gemilerin arkasından gelen İngiliz ve Fransız Donanmasına ait filo, Çanakkale Boğazını 22 Ağustos 1914’te ablukaya alarak giriş-çıkışı tehdit eder hale geldi. İki Alman gemisinin Osmanlı donanmasına katılması İngiltere’de gerginlik yarattı. Bu gerginlik Çanakkale seferini gündeme taşıdı. Özellikle bu iki gemi ile beraber Osmanlı donanmasının Karadeniz’e çıkması İngiliz hükümetini daha da kuşkulandırdı.

Yabancı basından yapılan iktibaslar, İtilaf devletlerinin Bab-ı Ali nezdinde girişimlerde bulunup, Boğazların açılmasını istemeleri doğrultusunda idi. İktibaslar vasıtasıyla Osmanlı Devleti ile ilgili gelişmeler daha iyi duyulabiliyordu. Özellikle iktibasların sonucunda ortaya konan yorumlarda; Batı’da gelişen savaşın Çanakkale Boğazı’nın kapatılmasıyla Doğu’ya kaydığı, devletin Boğazlar’ı istiklalini korumak için kapattığı, Boğazlar’a hakim olmakla Doğu Avrupa ticaret ve siyasetinde önemli rol oynayacağı vurgulanıyordu.

²⁴ a.g.m, 4 Kanun-ı Evvel 1330, s. 54

²⁵ *Tasfir-i Efkâr*, 16 Eylül 1330, s.1

Boğazların kapatılmasının ardından İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devletine karşı tavırları sertleşmişti. Böylece Almanya'nın ustaca uygulamaya koyduğu Enver, Talat ve Cemal Paşaların da yardım ettiği Osmanlı Devletini savaşa sokma planlarının başarılı olmasına adım adım yaklaşıyordu. Çünkü bir Alman (Zouchon) komutasındaki Osmanlı donanmasının Enver Paşa ve Almanya'dan aldığı emirle Rus limanlarını top ateşine tutmasıyla²⁶ Rusya, Osmanlı Devletine savaş ilan etti.²⁷ Ardından da Fransa ve İngiltere Osmanlı devletine savaş ilan ederek Ege'deki (İzmir körfezinde bekleyen) İtilaf donanması ile 1 Kasım 1914'te İzmir limanını; Boğazı bekleyenlerle de 3 Kasım 1914'te Seddülbahir ve Kumkale tabyalarını bombardıman etti.

Bombalama olayının öncesinde basında yer alan haberlerden böyle bir olayın daha önceden beklendiği izlenimi doğmaktadır. Doğrudan doğruya İstanbul'a yönelik bir saldırı düzenlenebileceği ve Çanakkale Boğazı'nı zorlamak hususunda bir tehlike yaratıldığı belirtilerek İtilaf donanmasının Boğazlara yönelik saldırılar düzenleyebileceği beklentisi köşe yazarlarınca sık sık gündeme taşınıyordu.

İtilaf donanması, Boğaz'a yönelik saldırılarını sürdürürken, basında donanmanın daha fazla dayanamayacağı ve bir şey elde edemeden çekip gideceği konuları işleniyordu. "Çanakkale, gayr-ı kabil-i teshirdir (Boğazı geçmek mümkün değildir)"²⁸ yorumu yapılıyor ve böyle bir şeyin imkansız olduğu vurgulanıyordu. Bazı köşe yazarları da, Boğaz'a yöneltilen saldırıların "nümayiş", "blöf" ve "Türk toplarının menzilini öğrenmek" gibi maksatlarla yapılmış olabileceği yorumunu yaparak İtilaf kuvvetlerinin Boğazı ele geçiremeyecekleri görüşünü hamasetle yoğurarak okuyucularıyla paylaşıyordu.²⁹

Basın, İtilaf kuvvetlerinin başarılı olamayacağını, İtilaf Devletlerinin gazetelerinden yaptığı iktibaslarla da desteklemeye çalışıyordu.³⁰ Kamuoyu İtilaf kuvvetlerinin Boğaz'ı tekrar zorlamayacağı yönünde inandırılmaya çalışılıyordu. Gazetelerin halkı telaşa sevk etmeleri engelleniyor, bununla yapay bir gündem oluşturuluyordu.

İtilaf Donanmasına ait zırhlılar Boğazı zorlamak için bombardıman yaparken, denizaltıları da Boğazdan içeri girip, Marmara'daki gemileri ve İstanbul'un sahil kesimini bombaladı. Mesudiye zırhlısının İngiliz denizaltısınca torpillenmesi üzerine basında yer alan haberlerde bu geminin teçhizatının evvelce alınmış olduğu ve ziyarı teessüfle karşılanırsa da kaybının Osmanlı Donanmasını fazla etkilemeyeceği belirtiliyordu.

²⁶ 29 Ekim 1914

²⁷ Tanin, 29 Teşrin-i Evvel 1330

²⁸ Ahenk, 24 Teşrin-i Evvel 1330

²⁹ Sabah, 1 Mart 1331, s.3

³⁰ Tanin, 15 Şubat 1330

Değişik zamanlarda yerel yetkililer, kamuoyunun söylentilerden çabuk etkilendiğini ve basının bunu önlemesi gerektiğini vurguluyordu.

Safir adlı Fransız denizaltısının batırılması, coşkuyla basının gündemine taşındı. Çünkü bu gibi başarı haberlerine kamuoyunun büyük ihtiyacı vardı.

Temel hedefi Boğaz'ı açmak olan İtilaf donanmasının bombardımanları devam ederken, basında, bu devletlere yönelik eleştirilerin dozu daha da artırıyordu.³¹

Avrupa'da Batı cephesinde kesin sonuç alınamaması, Osmanlı ordusunun Mısır'daki baskısının artması ve Boğazlar kapalı olduğu için Rusya'nın zor durumda kalması, İtilaf devletleri için Çanakkale Boğazını -dolayısıyla İstanbul'u - elde etme teşebbüsünü doğurdu.

Basında Çanakkale cephesinin açılmasını kesinleştiren olayın, 1914 yılının sonunda İtilaf kuvvetlerinin Batı cephesinden bir sonuç alamamaları üzerine çıkmış olduğu kanaati yaygındır.

Sonuçta İngiliz Savaş Konseyi 28 Ocak 1915 Tarihli toplantısında Boğazların donanmayla zorlanıp açılmasına Rusya'ya yardımın bu yolla ulaştırılabileceğine, bunun da kararsız ve tarafsız Balkan Devletlerini etkileyeceği; bunun sonucunda onların İtilaf Devletleri tarafında yer alacağına kanaat getirilir. Çanakkale Boğazına karşı denizden saldırıda bulunulması yönünde kesin karar verilir ve kısa zamanda bunu gerçekleştirmek için de askeri bir güç kurulması tavsiyesinde bulunulur. Bu hareket gerçekleşirse önemli stratejik, diplomatik ve ekonomik sonuçlar elde edilecektir.

İtilaf Devletleri Çanakkale Boğazına girişilecek saldırı planı hazırlığı içindeyken Türk basınının gelişmelerden haberi yoktur. Sadece bir iktibasta İngiliz Hükümetinin gazetelere ilan verdiği, İngiltere'den Osmanlı Devletine gönderilecek mektuplarda aleyhte hiçbir kelime yazılmamasını ve yazıların da gayet açık olması konusunda uyarıldığı görülmektedir..

Londra'da cephe açma kararı alınırken İtilaf donanması Boğazları açmak amacıyla 19 Şubat 1915'ten itibaren 18 Mart'a kadar sürecek olan denizden saldırı teşebbüslerinin ilkinin başlattı.³² Saldırıyla ilgili "resmi tebliğler"de kısaca gelişmelerden bahsediliyor, Türk tarafı ile ilgili verilen bilgilerde elde edilen başarılar hamaset dozu yüksek oranda okuyucuya aktarılıyordu.

Boğazın zorlanmasıyla beraber, Çanakkale cephesi ile ilgili gelişmeler hep basının gündeminde birinci sırayı işgal ediyordu. Çünkü Çanakkale'de yaşanacak

³¹ İkdam, 5 Mart 1331

³² Tasfir-i Efkâr, 8 Şubat 1331, s. 1

en küçük bir olumsuzluk bile başkent ve hilafet merkezi olan İstanbul'u büyük bunalımlara sevk edecek konumda idi.

Çanakkale ile ilgili basın, genel olarak dört haber ve bilgi kaynağından besleniyordu: Temel kaynak, Karargah-ı Umumi'den gönderilen resmi tebliğlerdi.³³ Bazı gazete ve büyük mecmuaların cephedeki özel muhabirlerinin ulaştırdıkları haber ve bilgiler ikinci sırayı teşkil etmekteydi. Peşinden yabancı basından Türk harp başarısını ve Türk görüşünü destekleyen yorum ve bilgiler iktibas edilmekteydi. Bu üç kaynağın ışığında köşe yazarlarının hamaset yüklü ve siyasi ağırlıklı yazıları da büyük yekun tutmaktaydı.

Resmi tebliğlerde olumsuz hiçbir şeyden bahsedilmediği gibi her şeyin yolunda gittiği, Türk kuvvetlerinin sürekli başarılı olduğu, düşmana büyük kayıplar verdirildiği, Türk kaybının çok az olduğu; subay, er herkesin elinden gelen her türlü çaba ve büyük kahramanlıklar gösterdiği bildiriliyordu.

19 Şubat'taki saldırı ile ilgili basında farklı yorumlar yapılıyordu. Bu saldırıya Fransızların altı zırhlı, İngilizlerin de iki zırhlı ile katılması üzerine, gazete köşelerinde "...İngilizler, Fransızları hala aldatmakta devam ediyorlar..." denilerek hem İngilizlerle alay ediliyor, hem de Fransızlar uyarılıyordu.

25 Şubat bombardımanı ile birlikte İtilaf Devletlerinin saldırılarında artış olacağı beklenildiği, İngilizlerin diğer savaş alanlarında başarısız duruma düştükleri ve ümitsiz oldukları, Osmanlı ordusunun Süveyş Kanalına ve Mısır'a yaklaştığı bir dönemde Boğazlar'a bu şekilde saldırmalarının ve bunların gittikçe şiddetlenmesinin doğal olduğu vurgulanıyordu. İtilaf Donanması'nın Boğazı kolayca geçemeyeceğine işarette, böyle saldırılarla Türkleri barışa mecbur etmeye çalıştıkları oysa, bunun imkansız olduğu dile getiriliyordu.

Gazetelerin özel muhabirleri tarafından bombardımanlar esnasında bölge halkının sonucun zaferle neticeleneceği konusunda son derece rahat, herkesin işinde gücünde olduğu ve hiçbir panik yaşanmadığı bildiriliyordu.³⁴

Boğaz'a yöneltilen saldırılar arttıkça Avusturya ve Alman devlet adamlarının Osmanlıyı öven beyanları da basını süslüyordu.³⁵

İtilaf Devletlerinin Yunan donanmasını Çanakkale taarruzuna katılmaya zorladığı ama bütün gayretlerin boşa gittiği, çünkü Atina hükümetinin tarafsızlığı ileri sürerek öneriyi ret ettiği haberi yer alıyordu.

³³ Resmi tebliğler gazete ve dergilerin yayın periyoduna göre günlük, haftalık, on beş günlük veya aylık olarak farklı başlıklar altında sunuluyordu.

³⁴ Tanin, 15 Şubat 1330

³⁵ İkdam, 20 Şubat 1330

Resmi tebliğlerle 26 Şubat ve 18 Mart tarihleri arasında Boğazın her iki yakasındaki sahillere çıkartılan küçük müfreze ve keşif kollarının başarısız olduğu, sadece bazı tabyalardaki sağlam topları ve ışıldıkları imha ettikleri bildiriliyordu.³⁶

Köşe yazılarında İtilaf Devletlerinin bu teşebbüslerinden henüz bir şey elde edemedikleri ve edemeyecekleri, Hükümetin bu konuda gerekli tedbirleri aldığı ve bu bombardımanların memnuniyetle karşılandığı, bu sayede İtilaf kuvvetlerinin Balkan hükümetleri üzerine yapacakları tehditlerin artık iflas ettiği vurgulanıyordu.³⁷

Tekrar tekrar taarruza girişmesine rağmen İtilaf donanmasının başarılı olamadığı, bombardımanın seyrekleşmesinin İtilaf kuvvetlerinin ümidinin azaldığına işaret olduğu ve bu saldırıları kuvvetli olduklarından değil, zor durumda kalan Rusya'ya yardım ulaştırmak için yaptıkları belirtiliyordu. Ayrıca İngiltere, Fransa ve Rusya'nın çıkarları için bir arada buldukları tezi savunuluyordu.

Rusya'nın Çanakkale Boğazı hakkındaki isteklerini açık bir şekilde bildirdiğini ve Rusya'nın İngiltere'den Boğazlar ve İstanbul ile ilgili niyetlerini net olarak belirtmesini istediği hakkındaki haberler de yankı uyandıracak nitelikte idi.

Boğaza yöneltilen saldırılar hakkında İtilaf Devletleri'ne eleştirel yorumlarda bulunan basın, ara sıra bu devletleri halklarına ait düşüncelerin ve sabırsızlık dolu şikayetleri vererek İtilaf Devletlerini yıldırıyormuş gibi çalışıyordu.

İtilaf donanmasından ölümlerin ayaklarına taş bağlanarak denize atıldıkları ve bunun sahilden görüldüğü bildirilerek, insanlık dışı bu hareketleri şiddetle kınanıyordu.³⁸

Gazetelerde 18 Mart'tan bir gün önce İtilaf Donanması etrafıca tanıtıldıktan sonra, "...Eğer Boğaz zorlanamıyorsa, bu gemilerin zorlayacak gemilerden olmamalarından değil, Boğazların zorlanması kabil olmayan boğazlardan bulunmasından ileri gelir" yorumu yapılıyordu.³⁹

18 Mart'ta gerçekleştirilen saldırı, İtilaf kuvvetlerinin Osmanlı Devletinin Boğazı kapatmasından sonra ilk önce diplomatik girişimler, ardından denizden yönelttikleri saldırılarla Boğazları açmak için giriştikleri çabaların en önemlisi idi. Çünkü 18 Mart'ta girişilen taarruz, Türk ordusunun kuvvetini ve Boğazın iki yakasında oluşturdukları istihkamlarını sadece denizden zorlamayla geçemeyeceğini öğretmişti.

18 Mart'taki saldırı ile ilgili yayınlanan resmi tebliğlerde gelişmeler verildikten sonra, Türklerin çok az kaybının olduğu da ayrıca belirtiliyordu.

³⁶ Tanin, 17 Şubat 1330

³⁷ Sabah, 27 Şubat 1330

³⁸ Tanin, 6 Mart 1915

³⁹ a.g.e, 8 Mart 1915

Düşmanın batan ve hasar gören gemileri (12 adet) ile ilgili bilgilerinin yanında, Çanakkale Boğazına yöneltilen saldırıların Balkan Devletlerinde yarattığı etkileri içeren yazılara da yer veriyordu. Onlara göre bu saldırılarda başarılı olunsaydı, tarafsızlıklarını bırakıp bir blokta savaşa katılmaları sağlanacaktı.

Basın; 18 Mart bozgunuyla birlikte İngiltere, Fransa ve Rusya'da başlayan siyasi oluşumlarla ilgili yorumlar sunuyordu. İtilaf devletlerinin bu taarruzlarında siyasi maksatlar bulunduğunu, bunların da Balkan devletlerini bu taarruzlarla korkutup, kendi yanlarında savaşa iştirak ettirmek ve böylece Mısır ve Sudan'da uğradıkları hasarı telafi etmek olduğu ancak 18 Mart'ta bu çabalarının boşa çıktığı vurgulanıyordu.⁴⁰

Bulgaristan'da 18 Mart'ta Türklerin gösterdiği başarının sevinçle karşılandığı, Türkleri tebrik ettikleri ve askeri yazarların makalelerinde Boğazın geçilmez olduğunu beyan ettikleri haberi iktibas ediliyordu.

18 Mart'taki gelişmelerle beraber Balkan Devletleri'nin tarafsızlıkla ilgili alacağı tavır da merak ediliyordu. Yine de Tarafsız devletleri -büyük ihtimalle- İttifak Devletlerinin yanına çekmek için bu devletleri öven yazılar yer alıyordu. Çanakkale Boğazı önünde İtilaf donanmasının uğradığı bozgun sonucunda tarafsız devletlerin alacağı tutumun merak edildiği, ancak bu devletlerin daha askeri politikalarını belirlemedikleri ve kendilerine yapılan dış müdahaleleri de önemsedikleri vurgulanıyordu.

Donanmalarının başarısızlıkları sonucu İngiliz ve Fransız basını oluşturulan gazetelerin yorumları da basında, önemli yer tutuyordu. Kendi resmi tebliğlerinde tamamıyla uydurma ve yalan haberler verdikleri, koca bir donanmayı kaybetmelerine rağmen, bütün bunları kamuoyundan saklamayı nasıl becerdikleri, gelişmeleri hangi doğrultuda değerlendirecekleri merakla soruluyordu.⁴¹

İtilaf Devletlerine ağır kayıplar verdiren ve "Hilafet kapılarının şanlı ve kahraman savunucuları" olarak adlandırılan Türk ordusu - özellikle topçular - hakkında övgü dolu yazılar basını süslüyordu. Osmanlı ordusunun artık güçlü olduğu, vatanın her şeyi ile onlara teslim edildiği vurgulanıyor; "düşman devletleri"nin Osmanlı ordusuna "çatması"nın kaç mal olduğunun Çanakkale hezimetinde anlaşıldığı ve bunu kendilerinin de itiraf etmeye başladıkları belirtiliyordu.⁴²

Topçuların gösterdiği başarılar ile ilgili kaleme alınan pek çok haber ve köşe yazılarında Topçu Çavuşu Mustafa oğlu İbrahim ile Topçu Neferi Yakup oğlu

⁴⁰ Sebilürreşad, 12 Mart 1331, s. 157'de 18 Mart zaferini aktaran makalede "Darulhilafe Kapısında Sarkıntılık Eden Arsızlar" başlığını kullanıyordu.

⁴¹ Tanin, 13 Mart 1331

⁴² İkdam, 8 Mart 1331

Hüseyin, Havranlı Seyyid Onbaşı ve Mustafa oğlu Mehmet Çavuş⁴³ v.b'nin menkıbeleri övgü ile anlatılır.

18 Mart saldırılarının ardından İtilaf devletlerinin karaya asker çıkaracakları, yeni bir saldırının daha düzenleneceği haberi yayılıyor ve bu haberler de köşe yazılarında İtilaf devletlerine karşı gösterilen tepkiler için malzeme olarak kullanılıyordu.⁴⁴

Çanakkale ve Kafkaslardaki başarıların hem Osmanlı Devletinde hem de Almanya ve Avusturya'da sevinçle karşılandığı belirtiliyordu. Alman İmparatoru Kayzer Wilhelm de Çanakkale Boğazındaki başarıdan dolayı Başkumandan Vekili Enver Paşaya telgraf yollayarak tebrik etmişti. Enver Paşa'nın cevabi telgrafi da basına yansdı.⁴⁵

Almanya ve Avusturya'nın basında yer alan görüşlerinde Osmanlı Devletinin kendilerine Avrupa'da önemli sonuçlar kazandırdığı ve üzerlerine düşen vazifeyi başarıyla yerine getirdiği belirtiliyordu.

18 Mart zaferi ile beraber ülkenin her bir köşesinde büyük şenlikler yapıldığı haberi uzun süre gündeme taşındı.

18 Mart ve 25 Nisan tarihleri arasında yayınlanan resmi tebliğlerde İtilaf donanmasına ait torpil gemilerinin zaman zaman gizlice Boğaza girip mayınları temizledikleri ve Türk istihkamlarına zarar vermek için saldırılar düzenledikleri, ancak her seferinde püskürtüldükleri haberlerine yer verilmiş; köşe yazarları da 18 Mart zaferinin artan coşkusu ve Türkler lehindeki iktibas haberlerini yorumlamaya devam etmişlerdir.

Donanma Destekli (Amfibi) Kara Karekati

İtilaf Devletlerinin karaya asker çıkarmayı kararlaştırdıkları konusunda Türk tarafının da haberi vardı. Öyle ki, köşe yazarları birkaç aydır farklı açılardan konuyu irdeleyip, düşmanın denizdeki hezimetinden sonra daha da hırslanıp, karaya asker çıkaracağı; ancak bunun da onlara yarar sağlamayacağı dile getiriliyordu.

Basın, tarafsız devletler de dahil Avrupa'da herkesin "Çanakkale Boğazının geçilemez" olduğu fikrinde birleştiğini vurgulayan yazılara sıkça yer ayırıyordu. Çanakkale ile ilgili gelişmelerin İngiltere ve Fransa'da nasıl değerlendirildiğine ilişkin haberlerde, Fransa Harbiye Nazırı'nın Parlamentoda yeni kayıpların beklenmesi gerektiğini söylediğini, ama buna rağmen, hala yeni zırhlılar göndermeyi ihmal etmediklerine işaret ediyordu. İngiliz gazeteleri de halkı

⁴³ Tasfir-i Efkar, 21 Şubat 1331, s. 3

⁴⁴ Tanin, 1 Nisan 1331

⁴⁵ 11 Mart 1331'de bütün gazetelerde yayımlandı.

yatırtmak için Çanakkale'ye düzenlenecek saldırılarda zararların olabileceğinin önceden de söylendiği ve yine de beklenmesi gerektiğini vurguluyordu.

Çanakkale Savaşı'ndaki gelişmeler, İtilaf devletlerinde gerginlik yaratmış ve karşılıklı suçlamalara yol açmıştı. Basının verdiği örneklerle İngiliz gazetelerinin aksine Fransız ve Rus gazeteleri, İngiliz ve Fransızların Boğazlara yeniden hücum edecek güçleri olmadığını kabul ederken; Rusya'da bir taraftan Boğazın onlar için çok önemli olduğunu, İngiltere ve Fransa'nın bir an önce harekete geçmelerini ve bunun savaşın seyrini etkileyeceğini belirtiyordu. Çanakkale'ye yöneltilen saldırının acaba Rusların iyiliği için mi, yoksa isteklerine karşı koymak niyetiyle mi yapıldığının anlaşılmadığı yorumu yapıyor ve Çanakkale bombardımanının Rusya'da İngiltere'ye karşı memnuniyet değil, düşmanlık yarattığı haberleri de yer alıyordu.

Basın; tarafsız devletlerle ilgili haberlere sıkça yer vermekte, tarafsız devletlerin açıklamalarında samimi olmadıklarına inanmakta ve bu devletlere beraber olma yönünde göndermeler yapmaktadır. Eğer İtalya da müttefikler tarafında yer alırsa Almanya, Avusturya, Osmanlı ve İtalya'nın müthiş bir kuvvet birliği oluşturacakları savunulmaktadır. Yine de tarafsız devletlere karşı dikkatli olunması gerektiği de vurgulanmaktadır.

Harple bağlantısı olan bütün devletler Boğaz'a karşı girişilen saldırıları ve doğuracağı sonuçları hakkında fikirler beyan ederken, basın, bu tür yazıların lehte olanlarını, İtilaf devletleri için yolun başında iken fazla kayıp vermeden vazgeçirme uyarıları biçiminde ele alıyordu. Bu arada basında 5.Ordu Komutanı Liman von Sanders Paşa'nın Yarımada'nın kıyı bölgesinde sadece gözcü kuvvet bulundurup bütün kuvveti geride toplaması olarak uygulamaya konulan yeni planı hakkında hiçbir bilgi yer almadı.

İtilaf donanmasının 25 Nisan 1915'te Seddülbahir, Kumkale, Arıburnu sahillerine ve farklı küçük limanlara yaptığı çıkarma hakkında birkaç cümle bilgi verildikten sonra, Tekeburnu civarına çıkarılan İtilaf askerlerinin süngü hücumuyla denize döküldüğü bildiriliyordu.⁴⁶ Takip eden günlerde Türk askerlerinin bağlılık ve metanetlerinin düşmanlara karşı bir set teşkil ettiği, düşman harp gemilerinin desteğiyle yapılan saldırılar karşısında bile hiç sarsılmadan karşılık verdikleri, romörkörler içinde firar eden düşman askerlerinin olduğu, bunların bir çoğunun battığı, bazı düşman gemilerinin isabet alarak uzaklaştığı ve alınan esirlerden düşmanın zayıfladığını fazla olduğunun anlaşıldığı belirtiliyordu.

Kumkale'ye gemilerinin desteği altında çıkan düşman birlikleri ilerlemeye çalışmışsa da Türk birlikleri tarafından engellenmişti ve İtilaf askerleri geri

⁴⁶ 26 Nisan 1915 tarihli resmi tebliğler.

çekilmek zorunda kalmıştı. Basında yer alan haberde Kumkale'ye ihraç edilen 4000 Fransız askerinden 500'ünün öldüğü bildiriliyordu.

Arıburnu çıkartması ile ilgili resmi tebliğde⁴⁷ Kabatepe'de İngiliz ve Avustralya askerlerinden bir yüzbaşı, bir mülazım ve bir çok askerin esir alındığı duyurulmuştu.

Türk kuvvetleri ihtiyatları kullanarak başarılı olmuş ve İtilaf kuvvetlerinin dar bir alanda kalmalarını sağlamıştır. Basında bu çarpışma ile ilgili tek olumsuz haber İtilaf kuvvetlerinin Seddülbahir bölgesinde avcı siper ve bataryalarına giriştiği saldırılarda Türklerin bir subay ve üç askerinin yaralandığına ilişkindir.

Türklerin bu başarısı yanında İngilizlerin başarısızlığı ve bunun getirdiği masraflar -basının verdiği haberlere göre- İngiltere'de hükümete karşı tepkinin artmasına yol açmıştır.

"İtilaf Çıkartması" ile başlayıp 8,5 ay devam eden kara savaşlarında basın, Çanakkale cephesinden Karargah-ı Umumi tarafından gönderilen haberler doğrultusunda durumu değerlendiriyor; sonuçta Osmanlı Devletini küçümseyen İngiliz ve Fransızların Çanakkale Boğazının her iki yakasına asker çıkarıp başarısız olduğunu ve küçümsedikleri Türklerin neler yapabileceğini artık öğrenmiş olmaları gerektiğini vurgulayan yazılar yayınlıyordu. Ayrıca kara hareketi İtilaf devletlerinin bir gafleti olarak değerlendiriliyordu.

Deniz muharebelerinde olduğu gibi kara muharebelerinde de her gün yayınlanan resmi tebliğlerde mümkün oldukça olumsuz hiçbir şeyden bahsedilmeyip her şeyin yolunda gittiği, Türklerin sürekli başarılı olduğu, Türk kaybının düşmanın büyük kaybına göre çok önemsiz olduğu, Türk ordusunun hücumlarının İtilaf kuvvetlerini sürekli yıldırıldığı, Türk uçaklarının elde ettiği başarılar ile ilgili beyanlar sıkça yer alıyordu. (Türklerin de hücumlarda çok kayıp vermelerine rağmen, sansürden dolayı verilmemesi çok doğaldı.)

İtilaf kuvvetlerinin Alman denizaltılarının saldırılarından kaçmak için Çanakkale Boğazı etrafındaki zırhlılarını çektiği haberleri veriliyordu.⁴⁸ Denizaltılar korkusu yüzünden Queen Elizabeth zırhlısı da İngiltere'ye geri çağırılmıştı. Basın, bu zırhlının çağırılmasının ardından diğer düşman zırhlılarını da aynı akıbete uğrayacağını belirtiyordu.

Cephede harp devam ettiği sürece resmi tebliğlerde, elde edilen ganimetlerden ve esirlerden sıkça bahsediliyor; esirlere iyi muamele edildiğini

⁴⁷ 27 Nisan 1915 tarihli resmi tebliğler.

⁴⁸ Tasfir-i Efkâr, 15 Mayıs 1331, s.1

gösterir tarzdaki haber, yazı ve fotoğraflarla, ele geçirilen ganimet resimleri, harbin sonuna kadar sayfaları süslüyordu.⁴⁹

Mayıs ayının sonlarında ilk önce Kanlısirt bölgesinde başlayıp daha sonra tüm cepheye yayılan lağım savaşları, hem Türk hem de İtilaf kuvvetlerince sıkça denenilen ve her iki kuvvete çok can kaybı verdiren bir yöntem olmuştu. Basında lağım savaşları ile ilgili haberlerin çokluğu da bunu desteklemektedir.

Yine Mayıs sonunda İtilafçılar için kayıp bilançosu 40000 ölü, 35000 yaralı yönünde idi. Buna rağmen saldırılarına devamda ısrarlıydılar. Köşe yazarlarının eleştirileri de bu başarısızlıklarını yorumlayan nitelikte idi.

Basın 6-7 Ağustos çıkartması ile ilgili haberleri çok sonradan vermişti. Verilen haberlerde detaya girilmemişti. Anafartalar Ovasındaki taarruzların püskürtüldüğü, yeni çıkan kuvvetlerin bir parça bile ilerlemediği, ağır kayıplar verdiği bildiriliyordu.

Ağustos'un sonundan itibaren Türk ve İtilaf kuvvetleri arasında büyük oranda siper savaşları yapılıyordu. İlerleyen aylarda cepheye vuruşmalar seyrekleşiyor ve şiddeti azalıyordu.

Muharebeler sırasında Goliath⁵⁰, Majestik⁵¹ gibi zırhlılarla bazı denizaltıların batırıldığı haberleri büyük bir keyifle verildiği gibi, bu gelişmelere İngiliz halkının tepki göstereceği yazılıyordu

Bozcaada'da Müftü Efendi'nin "düşman hareket-i harbiyesine dair istihkamatomıza işaret vermekle itham (Türklerle, düşman hakkında bilgi ulaştırmakla suçlandı) ve bunun üzerine İngilizlerce idam" edildiği haberine benzer pek çok ferdi haber de yer alıyordu.

Basının düşmana meydan okuyan tavırları ile beraber, yapılan iktibaslarda Alman ve Avusturya basını da Türklerin Çanakkale'de kazandıkları başarılarla övgüler yağdırıyordu. Sürekli, Türklerle birlikte savaşmaktan mutlu olduklarını vurguluyorlardı.

Alman gazeteleri Türk müttefiklerinin Çanakkale'de kahramanca bir müdafaa sergilediğini ve bu sayede Çanakkale'nin İtilaflar için bir cehennem kesildiğini söyleyerek Türk askerinin kahramanlığını övüyorlardı.

Bu övgülerin içerisine bazen esir subay ve askerlerin övgüleri de devreye giriyordu: İtilaf kuvvetlerinden olan yaralı esirlerin hastanede gördükleri yardımdan etkilendiklerini ve Türklerin kendilerine çok kötü anlatıldığını oysa,

⁴⁹ Özellikle Harp Mecmuası, Donanma ve Servet-i Fünun dergileri bu tür fotoğraflar açısından çok zengindir.

⁵⁰ İngiliz zırhlısı, 12 Mayıs 1915 günü Muavenet-i Milliye adlı Türk muhribi tarafından batırılmış, 500 mürettebatı da boğulmuştur.

⁵¹ İngiliz zırhlısı, Seddülbahir önlerinde batırıldı.

bunu anlatanların yanıldıkları şeklinde haberler yer alıyordu. Böylece Türklerin ne kadar iyiliksever oldukları vurgulanıyordu.

Köşe yazarları, İtilaf kuvvetlerinin uğradıkları başarısızlıklardan ders alıp, tekrar gelmeyeceklerini çünkü, "...bunlar bu mütevali hezimetlerinden, ahlaki sükutlarından sonra olsun biraz ibret alsalar, fakat heyhat..." hayretleriyle dile getiriyorlardı. İtilaf kuvvetlerinin sürekli yenilgiye rağmen ısrarla davranmalarının anlaşılamadığı vurgulanıyordu

Köşe yazarları, elde edilen başarıları fazlasıyla aktarmaya çalışıyor ve bunu halkın duygularını güçlendirmek için kullanıyordu. Peşinden de vatanseverlik hakkında pek çok makaleler yayınlanmaya devam ediliyordu. Vatanseverliğin sözde değil faaliyetle olması gerektiği sıkça vurgulanıyordu.

Saldırıları ilişkin sert üsluplu eleştirilerde İngiltere suçlanıyor, Fransa ve Rusya'yı aldattığı hatırlatılıyordu. Saldırıları devam ettikçe basın da bu saldırıların sonuçsuz kalacağını ve bunu İtilaf Devletlerinin bile itiraf ettiğini söylüyordu.

İtilaf devletleri halkının artık hükümetlere karşı ayaklandığını bildiren iktibaslar, Osmanlı halkının tarihinin en şanlı devirlerini yaşadığını ve gelecek nesillere yaptıkları kahramanlıklarla örnek olmaya çalıştıklarını vurguluyordu.

Düşmanın zayıf ve kayıp bilgileri sıkça (en az on beş günde bir) yayımlanan haberlerden idi. İlk hafta sonunda verilen bilgide, İtilaf kuvvetlerinin 10.000 ölü verdiği, Türklerin de kaybının önemsiz derecede az olduğu belirtiliyordu.

Mayıs ayının ilk günlerinde Osmanlı Milli Ajansı'nın Atina'dan edindiği bilgilerde İtilaf kuvvetlerinin önceki saldırıda 2.000 ölü ve 10.000 yaralı verdiği, yaralıların bir kısmının tedavi edilmek üzere İskenderiye'ye sevk edildiği, General Hamilton'un İskenderiye'deki yedek kuvvetleri kötü etkilememesi için yaralıların sadece bir kısmının gönderilmesini emrettiği ve Çanakkale civarına çıkarılan Avustralyalı, Senegalli ve Fransız askerlerinden yarısının telef olduğu haberi veriliyordu. İngiltere Başbakanı Asquith'in oğlunun da yaralanan askerler arasında olduğu bildiriliyordu.

Haziran ayında İngiltere'nin Mısır'da Ege adalarında kahvehanelere varıncaya kadar her yeri hastane olarak kullandıkları haberi iktibas ediliyordu.

Bir çok haber kaynağı İngiltere'de halkın ve muhalefetin Harbiye Nezaretine öfke duyduğunu, onların aleyhinde araştırmalar yaptıklarını ve savaş maliyetinin 300 milyonu aşım daha artacağını bildiriyordu. Ayrıca İngiliz Hükümetinde Çanakkale'deki başarısızlığın Hindistan'da aksi bir tesir yaratmasından da korkuluyordu.

Bulgar gazetelerinden alınan iktibaslarda, İtilafçıların başarısızlığı İngiltere'nin nüfuzunu azaltmış, bu durum 300milyon müslümanı tabiyeti altında

bulunduran İngiltere için yıkım olmuş, Fransa ise şimdiden tüm nüfuzunu kaybetmiş deniliyordu.

İtilaf kuvvetlerinin komuta kademesi ile ilgili yazılarda bazı subayların Çanakkale'den çekilmekte ısrar ettikleri ve Çanakkale taarruzunun sorumluluğunu almak istemedikleri için istifa kararlarında vazgeçmeyecekleri haberi veriliyordu.

Fransız komuta heyetinin askeri manevi açıdan güçlendirmek için beyanname yayınlayıp, askerlerin üzerindeki tesirini görmek için bir gün sonra ileri emri vermesine rağmen askerin bir adım bile ileri gitmediği; İtilafçıların burada uğradığı başarısızlıkların Fransa ve İngiltere'de halkı kızdırdığı, hükümetlerin de ahaliyi sakinleştirmek için uydurma resmi tebliğlerle Gelibolu'da başarılı oldukları yalanının, halkın başka kaynaklardan doğruyu öğrenip hükümetlerine daha çok tepki göstermelerine yol açtığı bildiriliyordu. Ayrıca Fransızların cephesinde komutan değişikliğinin İtilaf kuvvetleri için gerekli olduğunu, çünkü kayıplarının 17000'e ulaşmasının komutanlarının başarısızlığından kaynaklandığını belirtiyordu.

Çarpışmaların paralelinde İngiliz basınında yer alan haberleri ve İngiliz halkının tavrını vurgulayan yazılara sıkça yer ayırıyordu. Bu haberlerin birinde, İngiliz gazetelerinin ağız değiştirerek İtilaf kuvvetlerinin durumunun iyi olduğu, yalnız bir iki düzenlemenin yapılacağını belirtiyor ve savaşın Çanakkale'de değil Rusya ve Fransa cephesinde son bulacağını, Çanakkale'nin ikinci derecede önemli olduğu vurgulanıyordu.

Basında eğer Asquith hükümeti değişmezse İngiltere'nin bu hükümetin yanlış politikası yüzünden Çanakkale'de başarısızlığa uğrayacağını ve İngiliz kamuoyunun galeyana geleceğini ve iktidarda olan liberallerin başta kaldıkça sömürgelerinde ve İrlanda'da durumun bozulacağını ve Churchill'in kabineden çıkarılacağını belirtirken, bu işin de yakında gerçekleşeceği yorumunu yapıyordu.

Yabancı basın iktibaslarında da Çanakkale hücumlarının başarısız olacağı, Balkanlardaki nüfuzlarının gittikçe azalmakta olduğunu belirtmelerini ve buna rağmen İtilafların kendilerini aldatarak Boğazları ele geçirecekleri konusunda ısrar etmeleri eleştiriliyordu.

İktibas haberlerde Çanakkale'deki çarpışmaların İtilaf devletlerinde yol açtığı siyasi sorunlar uzun süre meşgul ederken, harbin ve bombardımanın yoğunluğu yüzünden şehit ve ölümlerin gömülmesinde gecikmeler ve büyük zorluklar yaşandığı bildiriliyordu.

Basında Hamilton'a sert eleştiriler yöneltiliyor, buradaki başarısızlıklarının altında Türklerin bu bölgede istihkamlar oluşturduğu ve bu yüzden onlara ağır kayıplar verdirildiği vurgulanıyordu. Fransızlar, Ağustos sonuna kadar 115.000

askerin öldüğü, bunlardan 35000'inin Fransız olduğu ve başarısızlığa Hamilton'nun dik kafalılığının sebep olduğu şikayeti gündeme taşınıyordu.

Ekim ayına doğru, artık İtilaf devletlerinin de başarısız olduklarını kabul ettikleri ve alınan haberlere göre ihraç edilen kuvvetlerden 80.000'inin öldüğü açıklanıyordu.

Basın çeşitli zamanlarda İtalyanların ve tarafsızların savaşa katılıp katılmayacağı konusunda yorumlar yapıyordu. İtalya için yapılan yorumlarda, İtalya onlara katılmadığı için İtilaf kuvvetlerinin durumu yeniden gözden geçirecekleri bildiriliyordu. Romanya ve Yunanistan'ın hala tarafsız kalmalarının iyi olduğu ancak bunu ne kadar muhafaza edeceklerinin bilinmediği çünkü, bunların tarafsız kalmalarının kendileri için yararlı olacağı vurgulanıyordu.

İtilaf kuvvetlerinin pek çoğu insanlık dışı olarak nitelenebilecek savaş kurallarını hiçe sayan davranışları sergilemeleri kınamalara ve protestolara sebep oluyordu:

İtilafçıların ölü ve yaralılarına gerekli özeni göstermediği ve gereken tedbirleri almadığı dile getiriliyordu.

Basın, İtilaf kuvvetlerinin uçak ve donanmasıyla Türk hastane ve hastane gemilerine saldırmasını kınıyor, Hilal-i Ahmer (Kızılay) işaretini hiçe sayarak defalarca hücum etmelerinin de bunları Amerika sefirleri aracılığıyla protesto edildiklerini bildiriyordu.

Resmi tebliğlerde ve özel muhabirlerin ulaştırdıkları telgraflarda harp sahasında İtilaf Devletleri'nin fena kokulu gaz kullandıkları haberi gündemdeki yerini sürekli koruyordu.⁵²

Savaş boyunca gerek Türk ve gerekse de İtilaf kuvvetleri askerlerinin salgın ve bulaşıcı hastalıklardan dolayı çok can kaybettikleri dile getiriliyor, İtilaf kuvvetlerinde sessizlik ve bezginliğin hüküm sürdüğü ifade ediliyordu. Artık Çanakkale'nin geçilmez olduğunu anlayan İtilaf devletleri askerlerin başarıdan ümitsiz oldukları vurgulanıyordu. Harbi Türklerin lehine yönlendiren etkenlerden birisi de İtilaf kuvvetleri arasındaki iletişimsizlik faktörüdür.

Ağustos ayındaki saldırılarının ardından Rusya, İngiltere ve Fransa'da barış lafları dolaşmaya başlamıştı. Çünkü, İtilafların cepheden ümit kestiği hakkındaki haberler söylenti seviyesini çoktan geçmişti. Cephedeki İtilaf askerleri, sansürden dolayı hiçbir şey bilmediklerini, tek bildiklerinin günden güne çok zayıf verdiklerine ve buna sansür uygulandığı için de yüksek sesle haykırdıklarına dair haber yaygınlaşmaya başladı.

⁵² Tanin, 19 haziran 1915 ve takip eden aylarda altı adet resmi tebliğ.

Londra'da rahatsızlık uyandıran bu başarısızlıklar yeni bir tartışma açtı. Bu yüzden daha önce gönderilen yaşlı komutanların yerine yeni komutanların cepheye geldiği haberleri, basın için çok büyük kıymete haizdir.

Basında yer alan bir yorumda Türklerin Eylül'ün ilk günlerindeki başarılarının İstanbul'da sevinç yarattığı ve Türklerin eski zamana ait zaaflarından kurtulup, başarılı olduğu vurgulanırken Sanders ve Enver Paşa'nın kutlanıldığı ve Gelibolu'nun şarkın anahtarı olduğu vurgulanıyordu.

Çanakkale cephesinden gelen başarı haberleri basında övgü ile anlatılıyor ve İstanbul'un kandillerle donatıldığı, Almanya ve Avusturya'nın da bu başarıları alkışladıkları haberi veriliyordu.

Basın Ağustos ayından itibaren İtilaf kuvvetlerinin Gelibolu yarımadasından çekilmek niyetinde olduğunu, hatta Adalar Denizi (Ege)nde, boş nakliye araçları bulundurduğu haberini vermeye başlamıştı.

Eylül ayında muhalif gazetelerin Gelibolu'ya gönderilen muhabirleri, İngiltere'ye döndükten sonra, Gelibolu'nun derhal tahliye edilmesini, başarı umudunun sıfır olduğu ve prestij kaybının düşünülmemesi savunuluyordu.

Artık İtilaf Devletlerinin çekilmeleri kesinleşmişti. 19 Eylül 1915 tarihli gazetelerde, Yunan gazetelerinden iktibas edilen "İtilaflar eğer bir aya kadar başarılı bir sonuç alamazlarsa askeri hareketi tatil edeceklermiş. Kış şartları da bu ertelemeye etkili olmuştur" haberi gündemin en gözde konusu idi.

Basında epeydir yerleşmiş olan çekilme gündemi, İngiltere ve Fransa'da sorunlara ve karşılıklı suçlamalara yol açar. Fransız ve İngilizler arasındaki gerginlik, bunların yarımada'dan çekilmelerine kadar çeşitli zamanlarda basına konu oluyordu.

Harp alanlarında hüküm süren durgunluk, aşırı soğuk gibi pek çok olumsuz doğal şartlar İtilaf kuvvetlerinin bu Yarımada'dan herhangi bir başarı elde etme umudunun kalmaması Londra'nın artık bu bölgedeki savaşa sıcak bakmamasından kaynaklanır.

İngilizlerin Çanakkale'deki kayıpları 87.630 olarak gösterildi. Fransız ve Anzak'ların çok kayıp verdiklerini ama bunun İngilizlerce yansıtılmadığı belirtilir.

İtilaf kuvvetlerinin cepheden çekilmeleri tüm yurt basınında büyük sevinç yaratmıştır. Türk ordusunun başarısı çeşitli telgraflarla kutlanır.

Düşmanın çekilmesi halk tarafından sevinçle kutlanır, müslüman olan halk mevlitler okuturken, gayrimüslim cemaatler de ayinler düzenlenir.

Basındaki Farklı Akisler

Şiirler

Özellikle mecmualarda şiirlere sıklıkla rastlanır. Şiirler propaganda örgüsü içerisinde, cephede çarpışan ordunun moralini yükseltmeye yöneliktir. Milletin duygu, düşünce, hüznü, elem, ve sevincine tercüman olan şiirlerin tamamına yakını harp, şehitlik, gazilik, fedakarlık, Türklüğün yüksek meziyeti, ve Türk ordusunun cesareti ile ilgilidir.

Devrin önemli kalemlerinin bu şiirlerinde mana ve ruh üzerinde durulmuş, hamaset dozu yüksek oranda tutulmuştur: Evladını askere gönderen bir annenin ince ve ulvi duyguları, askere giden neferin şehit olma özlemi, harp meydanında bir uzvunu bırakmış gazinin mağrur vaziyeti, cephe gerisinde sevdiklerini bekleyenlerin özlemleri . şairlerin dile getirdiği belli başlı temalardır.

Fotoğraflar, Harita ve Krokiler

Fotoğraflar açısından basına bakıldığında cephe ile ilgili görsel pek çok malzemenin yanında bazen düzenli/periyojik, bazen dağınık olarak şehit subayların, üstün başarı elde etmiş bazı subay ve erlerin künye ve fotoğraflarına yer verilmiştir. Fotoğraflardaki tanıdık simalar dikkatle izlendiğinde ise Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın bulunduğu fotoğraf karelerinin çokluğu hemen dikkati çeker.

Albay Mustafa Kemal Bey ile ilgili tespit edilen fotoğrafların ilk ikisi Harp Mecmuasında yer almaktadır. Albay Mustafa Kemal'in bir fotoğrafı "Anafartalar Grubu Kumandanı Miralay Mustafa Kemal Bey" alt yazısı ile ikinci sayıda sayfayı üçte bir oranında kapsayacak şekilde verilmiştir.⁵³ Dördüncü sayının kapağında ise Kireç Tepe'deki küçük anıtın önünde çekilmiş (alt yazısız) fotoğrafı bulunmaktadır.⁵⁴

Servet-i Fünun kapağında "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal Bey ve Maiyyeti" alt yazısı ile altı kişilik grup fotoğrafı verilmiştir.

Tasvir-i Efkâr'da "Çanakkale muharebat-ı berriyesinde (kara savaşlarında) fevkalade yararlıkları görülen, ... celadet-i fitriye ve havarik-i hamaset ile mümtaz Miralay Mustafa Kemal Beyefendi" alt yazısı ile portresi mevcuttur.⁵⁵

Düşmandan alınan her türlü harp ganimetleri ile esir subay ve erlerin fotoğrafları da sürekli tekrar eden gündemlerden birini teşkil eder. Elde edilen silahlar sık sık teşhir edilmekle kalmaz, bunların Türk askeri elinde kullanılırken fotoğrafları yayınlanır. Esirlerle ilgili fotoğraflarda düzgün kıyafetler içinde ve

⁵³ Harp Mecmuası, K. Evvel, 1331, S.2, s.22

⁵⁴ a.g.e. K.Sani, S. 4, s.49 (kapak)

⁵⁵ Tasvir-i Efkâr, 29 T. Evvel 1915, s.1

insanca muamele gördükleri, üniformalarına bile dokunulmadığı hemen göze çarpmaktadır.⁵⁶

Yeri geldikçe harp sahasının harita ve krokilerine de yeteri kadar yer verilmiştir.

Karikatürler

Başta haftalık mizah gazetesi olan Karagöz ve Servet-i Fünun dergisi olmak üzere pek çok gazete ve dergide Çanakkale savaşı ile ilgili ve gündeme uygun karikatürler yayınlanmıştır.

Cephe Ziyaretleri

Cepheyi Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa (beş defa)⁵⁷, Veliht Yusuf Efendi, İstanbul'dan bir grup şair ve edebiyatçı, Suriye Heyeti, Seddülbahir'de şehit olan oğlunun kabrini ziyaret için gelen Ayandan Müşir Fuat Paşa⁵⁸ v.b pek çok önemli şahıs ziyaret etmişlerdir. Ziyaretlerin akislerine basın yeteri kadar köşe ayırmıştır ve onların izlenimlerine geniş yer vermiştir.

Ödüllendirme

Osmanlı Devletinin İtilaf devletleri karşısında elde ettiği her başarı, verdirilmiş her zarar büyük sevinçle karşılanıyor ve kahramanlık gösteren askerler Padişah tarafından ödüllendiriliyordu. Mesela Arıburnu çıkartmasından sonra büyük yararlıklar gösteren ve mevcutlarının büyük bir bölümü şehit olan 27. ve 57. Alayların bayrakları nişanlar ve kurdelalarla ödüllendirilmiştir.

Goliath'ı batıran Muavenet-i Milliye ve Ae2 Avustralya denizaltısını batıran Sultanhisar torpidolarının subay ve erleri Yıldız Sarayı'nda Padişah tarafından kabul edilmiş ve iltifat ve mükafatlarda bulunulmuştur.

Yardımlar

Günün gazetelerinde aşağı yukarı her gün yardıma çağrı ve yardım listeleri ile ilgili bir kaç sütun yer almaktadır. Halk da Çanakkale'de mücadele edenler için yardım toplamakta ve aynı/nakdi yardımlar Çanakkale'ye ulaştırılmaktadır. Her şehirde Müdafaa-i Milliye ve Hilal-i Ahmer ve Donanma cemiyetleri için kullanılmak üzere iane (yardım) toplanıyordu. Yardımla ilgili gelişmeler hakkında verilen haberler halkı, savaşta birliği sağlamak için teşvik edici niteliktedir.

⁵⁶ Turan, 17 Nisan 1331, s.1

⁵⁷ Bkz. 12 Şubat 1914, 8 Mart 1915, 11 Mayıs 1915 günü gazeteleri.

⁵⁸ Tanin, 5 haziran 1915

Ziyaretler

Yaralı gazileri nakledildikleri şehirlerdeki hastanelerde yerel yetkililer ve bölge halkı tarafından ziyaret edip hediyeler verdikleri haberleri, Çanakkale Savaşının halk için ne kadar önem taşıdığına kanıtı.⁵⁹ Pek çok yetkili ve gönüllü gibi Enver Paşa'da Gelibolu'da yaralanıp İstanbul'da Gümüşsuyu ve Gülhane'de tedavi altında olan askerleri ziyaret etmiş ve madalyalar vermişti.

Sonuç Ve Değerlendirme

Bu tebliğ, Çanakkale muharebelerinin basın tarafından kamuoyuna aktarımını irdeleyen çalışmanın genel bir değerlendirmesi mahiyetinde olup, 1914-1916 tarihlerini içeren aşağıdaki süreli yayınlar taranarak hazırlanmıştır:

Günlük Gazeteler: Ahenk, Anadolu, El Alemü'l İslam, Karagöz, Sabah, Takvim-i Vakayi, Tanin, Tercüman-ı Hakikat, Tevhid-i Efkar **Haftada iki defa:** Albayrak, Beyanü'l Hak **Haftalık:** Afiyet, Bolu, Dicle, Donanma Emirnamesi, Ferda, Hande, İktisat Mecmuası, Kastamonu, Köroğlu, Molla Nasrettin, Servet-i Fünun, Yeni Mecmua Fevkalade Nüshası **On Beş Günlük:** Ceride-i Askeriye, Ceride-i Bahriye, Felahat, İctihat, Jandarma Evamir Mecmuası, El mirsad, Müdafaa-i Milliye, Ordu Emirnamesi, Polis Mecmuası, Sebilürreşad, Sanayi, Talebe Defteri, Terbiye **Aylık:** Adalet Dergisi, Askeri Sıhhiye Dergisi, Ceride-i Sofiye, Donanma, İslam Mecmuası, Harp Mecmuası, Hukuk Mecmuası, İhsaiyat-ı Maliye Mecmuası, Mecmua-i Mukarrerat-ı Temyiziye, Posta ve Telgraf Mecmuası, Sıhhiye Mecmuası, Tedrisat Mecmuası, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, Türk Yurdu.

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğine halkın haber alma kaynaklarının en modern, basın idi. I. Dünya Savaşının başlamasıyla beraber, zaten iktidara geldiği andan itibaren basına pek çok sınırlama getiren İctihat-Terakki yöneticileri sansür uygulamalarında daha da katı davrandılar. Basın bu dönemde sansürden dolayı bir çok gelişmeyi olduğu gibi yansıtamamış, pek çok olumlu gelişme abartılmış, olumsuz pek çok olay da hiç verilmemiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen yine de gazete ve mecmualar, halkın tek haber alma kaynağı olmuş; bu sebeple tirajlarında da büyük artışlar olmuştur.

Avrupa'da başlayan savaşla beraber Türk basınının Alman başarılarını övgülerle ayyuka çıkardığı görülmektedir. Peşinden hükümetin "tarafsızlık"la ilgili gayret ve girişimlerini satırlarına aktarılmış; harbin etki alanı yayıldıkça hükümetin "seferberlik ve sıkıyönetim ilanı", "Boğazların kapatılması" ve "kapitülasyonların kaldırılması" gibi uygulamaları hükümetin istediği şekilde okuyucuya sunulmuştur.

⁵⁹ Ahenk, 7 Mayıs 1331

Bu gelişmeleri Padişahın ve Enver Paşa'nın istek ve kanaatlarını içeren "İrade" ve "Beyanname"ler takip etmiştir.

İngiltere'ye sipariş edilip, yapımı bittiği halde teslim edilmeyen iki savaş gemisinin Osmanlı Devletine devredilmemesi, İngiltere'nin aleyhine büyük bir kamuoyu oluştururken, Almanya'ya bir adım daha yaklaşmak için büyük bir vesile olmuş; buna mukabil iki Alman savaş gemisinin Türk donanmasına katılması haberlerinin propaganda içeriği ise yoğunlaştırılarak sunulmuştur.

Eylül ve Ekim ayı süresince gazetelerde Osmanlı Devleti'nin de savaşa girip girmeyeceği, tarafsızlığına devam edip etmeyeceği konusunda şıkça yazılar yazılmaya, yorumlar yapılmaya devam edilmiştir.

Karadeniz bombardımanı sonucu savaşa girilip İtilaf Devletleri'ne karşı cihat ilan edilmesi, basının birincil gündemini de belirlemiştir. Artık Osmanlı Devleti'ne Doğu cephesinden sürdürülen saldırılar, askerlik çağrıları, İtilaf Devletlerinin birbirleri arasındaki ilişkiler, tarafsız devletlerin (Bulgaristan, Romanya, İtalya ve Yunanistan v.b.gibi) Osmanlı devletine karşı tutumları da özenle irdelenmiştir. Özellikle İtilaf Devletlerinin, tarafsız devletleri kendi yanlarına savaşa çekmek için yaptıkları girişimleri içeren konulara –özenle- yer verilmiş; tarafsız devletler de onlara katılmamaları için gerekçeleri gösterilerek uyarılmış; bazen de Osmanlı Devleti ve Almanya tarafına geçmeleri istenmiştir.

Harp boyunca basın, hükümete karşı desteğini hiç eksiltmemiş; sütunlarını askerliğe çağrı ilanları, harbe maddi katkı istekleri ve hayır kurumlarına yardım yapılması ilanlarına açmıştır. (Bu çağrıların halkı savaş psikolojisine hazırlamada ve savaş süresince halkın birliğini sağlamada katkıları olduğu muhakkaktır.) Hükümetin bu konuda gerekli tedbirleri aldığı da özenle vurgulanmaktadır.

Boğaz'ın zorlanmasıyla beraber, basın gündeminde Çanakkale cephesi ile ilgili gelişmeler hep birinci sırayı işgal ediyordu. Çünkü Çanakkale'de yaşanacak en küçük bir olumsuzluk bile başkent ve hilafet merkezi olan İstanbul'u büyük bunalımlara sevk edecek konumda idi.

Bazı köşe yazarları da, Boğaz'a yöneltilen saldırıların "nümayiş", "blöf" ve "Türk toplarının menzilin öğrenmek" gibi maksatlarla yapılmış olabileceği yorumunu yaparak İtilaf kuvvetlerinin Boğazı ele geçiremeyecekleri görüşünü hamasetle yoğunarak okuyucularıyla paylaşıyordu.

Bu sebeple bir süre basın Çanakkale cephesinin açılış sebeplerini irdeledi. Bazı köşe yazarları da, Boğaz'a yöneltilen saldırıların "nümayiş", "blöf" ve "Türk toplarının menzilin öğrenmek" gibi maksatlarla yapılmış olabileceği yorumunu yaparak İtilaf kuvvetlerinin Boğazı ele geçiremeyecekleri görüşünü hamasetle yoğunarak okuyucularıyla paylaşıyordu. Peşinden de Çanakkale'nin geçilmez olduğunu vurgulayan pek çok makale daha yayımlandı. Bu kanaatini destekleyen

pek yabancı basından da pek çok haber ve makaleye yer verildi. Ordunun Balkan Harbinin kara lekesini silmek için gerekirse büyük fedakarlıklarda bulunmak mecburiyetinde olduğu sürekli vurgulanıyordu.

Çanakkale ile ilgili basın, genel olarak dört haber ve bilgi kaynağından besleniyordu: Temel kaynak, Karargah-ı Umumi'den gönderilen resmi tebliğlerdi. Bazı gazete ve büyük mecmuaların cephedeki özel muhabirlerinin ulaştırdıkları haber ve bilgiler ikinci sırayı teşkil etmekteydi. Peşinden yabancı basından Türk harp başarısını ve Türk görüşünü destekleyen yorum ve bilgiler iktibas edilerek alınmaktaydı. Bu üç kaynağın ışığında köşe yazarlarının hamaset yüklü ve siyasi ağırlıklı yazıları da büyük yekun tutmaktaydı.

Resmi tebliğlerde olumsuz hiçbir şeyden bahsedilmediği gibi; her şeyin yolunda gittiği, Türk kuvvetlerinin sürekli başarılı olduğu, düşmana büyük kayıplar verildiği, Türk kaybının çok az olduğu, subay-er herkesin elinden gelen her türlü çaba ve büyük kahramanlıklar gösterdiği bildiriliyordu.

İlk bombardımandan 18 Mart 1915'te gerçekleşen büyük saldırıya kadar geçen süre zarfında İtilaf donanmasının durumu, Türk istihkam ve tabyalarının kuvvetliliği, Türk topçularının kahramanlıkları, Çanakkale'nin geçilmezliği, düşmanın hiçbir çabasının fayda vermeyeceği içerikli haber ve yorumlar –yabancı basından iktibaslarla da desteklenerek- okuyucuya sunuluyordu.

18 Mart zaferi sonucu ortaya çıkan sevinç ve coşku muhteşem şekilde yansıtıldı. Ülkenin her bir köşesinde büyük şenlikler yapıldığına ilişkin haberler uzun süre gündeme taşındı. Ferdi kahramanlıklara da büyük yer verildi.

25 Nisan 1915 – 9 Ocak 1916 tarihleri arasında cereyan eden kara muharebeleri ile ilgili basın yaklaşımı yine her şeyin iyi ve yolunda gittiği yönünde hamaset yüklü haber ve yorumlarla kurgulu idi. Düşmanın her bir zayıfatı bütün detayı ile aktarılırken, Türklerinki de kamuoyu rahatsız edilmeyecek oranda küçültülerek veriliyordu. Ferdi kahramanlıklar basın aracılığıyla gün yüzüne çıkarılıyor, övgü ve ödül takdimini içeren haberlere özenle yer ayrılıyordu.

İtilafçıların ölü ve yaralılarına gerekli özeni göstermediği ve gereken tedbirleri almadığı dile getiriliyordu. İtilaf kuvvetlerinin uçak ve donanmasıyla Kızılay işaretini hiçe sayarak defalarca Türk hastane ve hastane gemilerine saldırmasını kınanıyordu. Resmi tebliğlerde ve özel muhabirlerin ulaştırdıkları telgraflarda harp sahasında İtilaf Devletleri'nin fena kokulu gaz kullandıkları haberi gündemdeki yerini sürekli koruyordu.

Güncel haber ve yorumların yanında savaştaki başarıyı betimleyen, kamuoyunun heyecanını kamçılaman her türlü görsel malzeme (resim, fotoğraf, harita, kroki), karikatür, kahramanlık şiirleri v.b. gibi propaganda araçlarına da sık sık başvuruluyordu. Elde edilen ganimetlerden ve esirlerden bahsediliyor; esirlere

iyi muamele edildiğini gösterir tarzdaki haber, yazı ve fotoğraflarla, ele geçirilen ganimet resimleri, sayfaları süslüyordu.

Sonuç olarak basın, sansürlerle örülü olarak kendine sunulan hareket sahasında Çanakkale savaşını –imkanları ölçüsünde ve izin verildiği oranda- başarıyla kamuoyuna aktarmaya büyük gayret sarf etmiştir.

THE TURKISH PRESS DURING THE GALLIPOLI CAMPAIGN

ABSTRACT

This paper is a general evaluation of the manner in which the battles at Gallipoli were reported to the public by the press. It was prepared through a search of periodicals and newspapers covering the years 1914 to 1916, as listed below.

Daily: Ahenk, Anadolu, El Alemü'l İslam, Karagöz, Sabah, Takvim-i Vakayi, Tanin, Tercüman-ı Hakikat, Tevhid-i Efkâr

Bi-weekly: Albayrak, Beyanü'l Hak.

Weekly: Afîyet, Bolu, Dicle, Donanma Emirnamesi, Ferda, Hande, İktisat Mecmuası, Kastamonu, Köroğlu, Molla Nasrettin, Servet-i Fünun, Yeni Mecmua Fevkalade Nüşası.

Bi-monthly: Ceride-i Askeriye, Ceride-i Bahriye, Felahat, İctihat, Jandarma Evamir Mecmuası, El Mirsad, Müdafaa-i Milliye, Ordu Emirnamesi, Polis Mecmuası, Sebilürreşad Sanayi, Talebe Defteri, Terbiye.

Monthly: Adalet Dergisi, Askeri Sıhhiye Mecmuası, Ceride-i Sofiye, Donanma, İslam Mecmuası, Harp Mecmuası, Hukuk Mecmuası, İhsaiyat-ı Maliye Mecmuası, Mecmua-i Mukatterat-ı Temyiziyye, Posta ve Telgraf Mecmuası, Sıhhiye Mecmuası, Tedrisat Mecmuası, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, Türk Yurdu.

In the first quarter of the twentieth century, the community's most modern source for receiving information was the press. With the start of the First World War, the directors of the Committee of Union and Progress, who had already limited press freedom since coming to power, behaved much more oppressively in their censorship of the press. The press could not reflect many incidents as they had actually happened, positive developments were greatly exaggerated, and several destructive events were not given space at all. Despite these practices, newspapers and the periodicals were the community's only source of information and accordingly, there were large increases in their circulation.

With the start of war in Europe, the Turkish press exaggerated and praised German success. Moreover, efforts for "neutrality" were adapted and the government's application of "declaration of mobilization and discipline", "closure of the Straits" and "abolishment of the capitulations" were offered to the reader in the way the government wished. Announcements in the form of "İrade" and "Beyanname" reflected the Sultan's and Enver Pasha's will and opinion.

The non-delivery of two warships that had been ordered from England, even though their construction was complete, created a great public outcry against Britain and another reason for the Ottoman government stepping closer to Germany. Subsequently, the addition of two German warships to the Turkish navy was presented as propaganda.

In the months of September and October, many articles and commentaries appeared on whether the Ottoman Government would enter the war or continue with its impartiality.

The declaration of war by the Ottoman government against the Allies due to the Black sea bombardments determined the primary agenda of the press. Attacks on Eastern front, military conscription, internal relations between the Allies, and the policies of the impartial states (Bulgaria, Romania, Italy, Greece, etc.) toward the Ottoman government were watched closely. In particular, any activities of the Allies with the aim of gaining support for the war were examined closely and impartial states were warned not to join the Allies or were asked to assist the Ottoman government or Germany.

During the war, the press constantly supported the government and gave space for announcements of military call-ups and requests for financial contributions to aid the war effort and charitable institutions. These calls contributed greatly towards preparing the community for war and guaranteeing the unity of the community during the war. It was strongly emphasized that the government had taken the necessary precautions and measures.

After the attempted forcing of the Dardanelles, events on the Gallipoli front were always front page news for the press, since even the slightest setback at Gallipoli might lead to a crisis in Istanbul, the capital and center of the caliphate. Due to this, and in order to lessen the tension, some commentators in the press presented the idea that the aim of the assault on the Dardanelles was in the manner of a 'demonstration', 'bluff' or 'to learn the range of the Turkish cannons', stressing that the Allies would be unable to gain control of the Straits.

The press examined the reasons for the opening of the Gallipoli front for a while, then many articles were published stressing that the Dardanelles could not be forced. News and articles from the foreign press supporting this opinion were also added. It was often expressed that the army had to make a great self-sacrifice in order to wipe the black spot of the Balkan War.

The press was generally fed news and information about Gallipoli from four different sources. The main source was official communiqués from General Headquarters. Reports by private correspondents from the front for some newspapers and larger magazines were the secondary source. Comments and information from the foreign press supporting the success of Turkish forces and

war policy were adapted. In the light of these three sources, commentators wrote articles stressing the political and epic nature of the struggle, which were allocated great space.

Nothing with any negative aspect was reported in official communiqués; it was expressed that everything was in order, Turkish forces were continuously successful, the enemy was suffering great losses, Turkish losses were small, and all military personnel both officers and privates were making great efforts and displaying great bravery.

In the period between the first bombardments and the big attack on 18th March 1915, periodicals presented to the reader - supported by quotes from the foreign press - the position of the Allied Navy, the strength of Turkish fortifications, the bravery of Turkish artillerymen, the invincibility of the Dardanelles and the hopelessness of the enemy's attacks.

The delight and enthusiasm that followed the 18th March naval victory were reflected in a grand manner and news of great festivities occurring all over the country were presented by the press for a long time. Accounts of personal bravery were given extensive coverage.

The land war between 25th April 1915 and 9th January 1916 was also reflected in a very positive way. The enemy's losses were given in full detail, while Turkish losses were reduced in order not to disturb the public. The press also sought out stories of personal bravery to present to the public.

It was stated that the Allied forces were not careful about their dead and wounded, and they were also blamed for attacks on Turkish hospitals and hospital ships, ignoring Red Crescent signs. It was often claimed that the Allies were using evil-smelling gas on the battlefield.

Besides daily news and comments, every kind of visual material (pictures, photos, maps, drawings), caricatures, and poems of bravery that stimulated the public's excitement were often given. The press also included the gaining of spoils of war and capture of prisoners, stressing their good treatment, supported by articles and photos.

As a result, within the limited freedom allowed by government censorship, the press did its best to present successfully the Gallipoli Campaign to the public.